

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

KIT ELÜZTEK NINIVÉBŐL

S. BENEDEK ANDRÁS (1946–2009) PÁLYAKÉPE

1967 májusában a nagyszőlősi középiskola igazgatójához fejléces papírra gépelt körlevél érkezett. Egy ungvári diák-önképző körből küldték, hogy soron következő összejövetelükre hívják az iskolák írással kísérletező fiataljait. Magyartanárnőm kezembe adta a levelet, és ezzel el is indított az irodalom jelképes ösvényén. Kissé késve érkeztem a megadott címre, későbbi barátaim-pályatársaim már a szereplés lázában olvasták és véleményezték egymás írásait. Hamar rájöttem, hogy magammal vitt, az Arany János hatása alatt készült verseimmel nem sok keresnivalóm lehet ebben a mezőnyben, de az ott hallottak alapján azt is megértettem, hogy nagyjából melyek a már elfogadható versekkel szemben támasztott elvárások. Haza indultam, amikor egyikük, akit a legidősebbnek és legkomolyabbnak véltem, mellém szegődött, hogy elkísérjen az ungvári vasútállomásra. Lógó orrom láttán azzal engedett utamra, hogy ne adjam fel, mert ő érez bennem valamit. Tudom, az ő kézszeritása és baráti szavai nélkül sokkal nehezebben, a csalódás árnyékában telt volna a haza vezető utam. Ő volt Béni, az a harmadéves magyar szakos diák, akire jelentős lexikális és elméleti tudása miatt nemcsak diáktársai néztek fel, de tanárai előtt is tekintélye volt. Sokunk szemében ő volt a Mester, s azon kívül a költő, az irodalom- és kultúrtörténész, a jóbarát, írói nevén S. Benedek András.

Származása kapcsán tréfálkozva mondogatta: apja angolszász, anyja kaliforniai angol, ő azonban magyar. Édesanyja, Alberta Skinner a '30-as években baptista misszionáriusként érkezett az akkori Csehszlovákiába, ahol találkozott Stumpf Jenővel, a fiatal baptista lelkésszel. Őt gyermeket, öt fiút hoztak a világra, s a legkisebb, az András nevű lett a család Benjaminja, vagyis Béni. 1950 táján a szovjet katonai parancsnokság kiszemelte magának munkácsi

házukat, így a család szekerre pakolta legfontosabb ingóságait, s miután maguk is helyet kerestek a szekérderékban, elindultak Beregszász felé. Az akkor három esztendő s Béni emlékei szerint Pufi nevű kutyájuk a szekérek között loholva követte a családot. A beregszászi évek meglehetősen szűkös és sivár körülmények között, erős nélkülözésben indultak. Mivel a családfő papi hivatását sokáig nem gyakorolhatta, egy mezőgazdasági termelősövetkezetben éjjeliőrként, majd könyvkötőként helyezkedett el, a Mama pedig angol nyelvórákat adott a városi és környékbeli szovjet elitréteg gyermekeinek. Ő maga azonban élete végéig nem tanult meg tökéletesen magyarul. Tanúja voltam egyszer, amint a családot felhívta telefonon a Nyíregyházán élő sógor, Stumpf Lajos bácsi, akinek pár nappal azelőtt mütötték a szemét. Alberta néni vette fel a kagylót, s néhány mondat után izgatottan kérdezte: – É s látsz, Lajos, látsz? A gonosz humorú vénember így válaszolt: – Nem látlak, Alberta, nem látlak. A Mama teljesen elbizonytalanodott, s csak nézett maga elé. Sejtelve sem volt a fránya magyar igeragozás buktatóiról, mert csakis az okozhatta, hogy a szemműtét sikerült, de a sógor mégsem lát!

A két legidősebb fiú zenész, a középső élelmiszeripari mérnök, a negyedik hegesztő szakmunkás lett, Béni pedig az apa bölcelet iránti hajlamát és köztudottan híres humorát örökölve hozzáfogott, hogy Kárpátalján, ahol a kommunista ideológia élharcosai szerint ezer esztendőn át nem volt semmi, felkarolja a kultúra és az irodalom ügyét. '66-67 között – a magyar tanszék tanárainak tudtával és jóváhagyásával – Együtt címmel mechanikus írógépen sokszorosított folyóiratot szerkesztett saját és diáktársai írásából, és terjesztette is 35-40 példányban. Ám amikor nem volt hajlandó a szamizdatszerű lapban elmarasztalni Kovács Vilmos egyre gyakrabban támadott Holnap is élünk című regényét, az Együtt-et megszüntették. Így tehát nem valósulhatott meg S. Benedek Andrásnak az a távolabbra mutató elképzelése, amelyet már a Kárpáti Igaz Szó szemlézője is reális lehetőségként lebegtetett¹, mely szerint az Együtt idővel törvényes, negyedévi kiadvánnyá fejlődhetne. Az elképzelés túl korainak bizonyult, nem volt meg hozzá a hatalmi támogatói szándék.

Ebből következően Benedek András '67 novemberében létrehozta a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdiót, s bár hivatalosan nem ő volt az elnöke, a működés szervezését, a program összeállítását, az összejövetelek levezetését ő vállalta magára. Saját megfogalmazása szerint a Forrás „irreális és a valós társadalmi törvényekkel szembeszegülő kezdeményezés... az első, háború után félelem

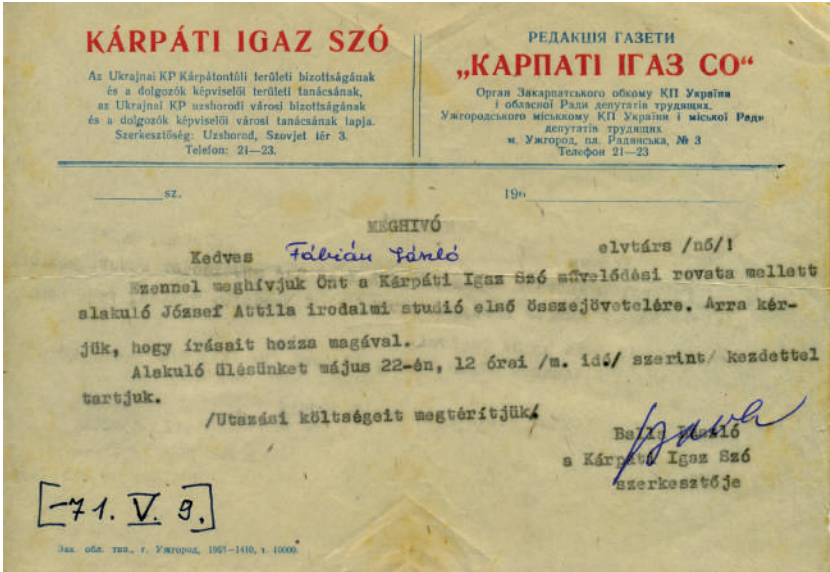
¹ Márkus Csaba: Az Együtt utat keres. Kárpáti Igaz Szó, 1967. 06. 12.

nélkül felnőtt nemzedék bátorsága volt”². A korábbi önképzőköri tevékenység tehát egy szervezettebb, átgondoltabb, műhelyszerű fázisba érkezett, s rövid idő múlva a legaktívabb stúdiótagok (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábián László, Ferenczi Tihámér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Zselicki József) írásaiból összeállt egy versantológiára való anyag. A Szilaj nádparipán címmel kiadandó kötet azonban a Kovács Vilmos, a Kárpáti Kiadó szerkesztője és más lektorok támogatása ellenére sem látott napvilágot. Ennek legfőbb oka, hogy a hatalom érdekeit képviselő Balla László és Kovács Vilmos viszonyát ekkor már feloldhatatlan személyes és elvi-esztétikai ellentét feszítette, ami pedig további, súlyos következményeket vont maga után. A Stúdió az Ukrán Írószövetség megyei tagozatának látóterébe, s onnan az irodalmi-politikai küzdelmek tűzvonalába került. Mindezek mellett nem hallgatható el az a tény, hogy Kovács Vilmostal egyeztetve Béni elindította bimbózó irodalmunkat a magyar kulturális sajtó nyilvánossága felé. 1970 októberében és decemberében az Ilia Mihály vezette Tiszatáj két részben közölte Kovács Vilmos és Benedek András közösen írt tanulmányát, a Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában című irodalomtörténeti vázlatot, amelyben – a Brezsnjev-korszakban először! – szó esik a kárpátaljai magyarokat ért háború utáni megtorlásokról is. Ez a közlés jókora, de szükséges adag olaj volt a már amúgy is lobogó tűzre, mert megalázó lett volna, ha az ügy nem érdemli ki a megyei pártbizottság elvtársainak „kitüntető” figyelmét. Mi, a Forrás tagjai közben azért írtunk, s figyelmünk a szocializmus vívmányainak elvárt dicsérete helyett egyre inkább – már csak a történelmi párhuzamkeresés végett is – a magyar nemzeti múlt fordulópontjai felé irányult. A Tiszatáj két ízben közölt szerény összeállítást ezekből a versekből, de nem azért, hogy szaporábban teljenek a megfigyelési aktáink, s nem is azért, hogy a főszerkesztő Ilia Mihály bűnlajstroma szaporodjék. Mindezzel egyelőre nem sokat törődve, 1970 és ’71 nyarain a Benedek András és a Forrás Stúdió által kidolgozott falukutató program szerint (nagyjából Kallós Zoltánnal és Ág Tiborral egy időben, egymásról azonban mit sem tudva) kerékpárral jártuk az ugocsai és a beregi Tiszahát falvait, hogy lassan elmerülni készülő népköltészetünkben megmentsük mondáink, meséink, népballadáink arra érdemes szövegemlékeit. Tettük ezt azért is, hogy az „Ezer évig nem volt itt semmi” lózungjával szemben fel tudjuk mutatni népi kultúránk századokon át fennmaradt értékeit.

² S. Benedek András, Teremtő mítoszok. In: S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, Budapest-Beregszász, 2001., 30. old.

Hogy mennyire nem volt egyhangú ez a munka, hadd érzékeltessem egy kitérővel, amely évtizedek múltán is humorteremtő hatással bírt. Egy szombat délután az ugocsai Verbőcön át vezetett az utunk. Az utcán és a házak közelében egy lélek sem akadt, aki segítőkészen szóba állt volna velünk. E közömbösség okát később abban láttuk, hogy a református község rég felhagyott az egyházi étellel, így a hitehagyott lakosság körében csakhamar teret hódíthatott a brooklini gyökerű jehovizmus. Az elhanyagolt temetőhöz érve azonnal szemünkbe tűnt a terepet talán ma is uraló, a Werbőczy család több száz éves, kőből faragott sírjele, s hogy a kép életszerűbb legyen, körülötte kecskék ágaskodtak a bokrok frissebb hajtásaiért. A kép megragadta Barátomat, s hamarosan versben örökítette meg. „Nyár van, délidő.” – írja. – „A temető kapuja kitárva. A sövény bokrait egy közönyös kecske rágja. Porlad az egyetlen sírkő, az elhagyott törvénytábla. Ez a O-kilométer. Innen indult az út Amerikába.” A rendszerváltozást követően a derék verbőciek aztán mégis összekapták magukat, s bezárt templomukat kitakarították, rendbehozták. A lelkek rendbehozására a Székelyföld küldött lelkipásztort, mégpedig az írástudó György Horváth Lászlót. Egy alkalommal felmondtam neki a verset, aki leírta, hogy a hívekkel is megismertesse a tanulságos, történelmi távlatokat is felvető kis miniatűr költeményt. Két hét elteltével döbbenet számolt be arról a presbiteri gyűlésről, amelyen a verset felolvasta. Az előadást csend követte, majd az egyik atyafi mégis szóra emelkedett. „Én csak annyit mondok, testvérek, hogy legszebb ideje a temetőkerítést rendbe tenni. De addig is, ha én még egyszer meglátom ott azt a kecskét, a vasvillát állítom az oldalába, bárkié legyen is!”

S míg így, hasznos tevékenységben telt a nyarunk, nem sejtettük, hogy aljas terrorakció készül ellenünk. Ennek előzményeként 1971. május 22-ére meghirdették a József Attila Stúdió alakuló ülését. A szíves invitálást a Forrás tucatnyi tagságából mindössze négyen (Benedek, Fábíán, Fodor, Zselicki) utasítottuk vissza, így az ellencsoport létrejött, s hamarosan olvashattuk előre beharangozott közleményeiket. Sejthető volt, hogy az ügy ezzel még nem zárult le, de arra az aljas terrorakcióra, amit számunkra a '71-es esztendő augusztusának 20. napjára időzítettek, mégsem számítottunk. A vezércikk nevét gyáván elhallgatató szerzője burzsoá nacionalista eszmék terjesztésével, a szovjet valószínűságtól való elidegenedéssel vádolja a Forrás Ifjúsági Stúdió vezetőit, tagjait, fő vétkesként hivatkozva Benedek Andrássra. De megkapták a magukét a felsorolt fiatal költők is. A nevét sem vállaló kritikus verseink eszmeisége felől kezdte döntögetni a Forrás falait, de a verseknek helyet adó lapszerkesztőtől, vala-

mint a bölcsészkar párt- és kommunista ifjúsági vezetőitől is számon kérte az elmulasztott éberséget. Ezzel formálisan lezárult a Stúdió legális tevékenysége, burzsoá nacionalizmussal vádolt tagsága védekező pozícióba kényszerülve, a nyilvános válaszadás lehetőségétől megfosztva várta a megtorlást, amelyre a bíráló hangneméből következtetni lehetett. Szeptemberben összehívták a bölcsészkar komszomol (KISZ) gyűlését, s a magyar tanszék tanárai feladatuk kapták, hogy elmarasztaló bírálatot mondjanak a versekről, a gyűlés végén aztán nyilvánosan bűnbánatot kellett gyakorolnunk. Béni, mivel '70-ben már diplomázott, kimaradt ebből az „eklézsiamegkövetésből”, de munkahelyét, a könyvkiadói szerkesztői állását fel kellett adnia. Mindezek után néhány héttel összejöttünk Kovács Vilmos lakásán, és arra jutottunk, hogy mindenképpen megírjuk válaszunkat a névtelen támadásra. Azt jól tudtuk, hogy a sajtóra nem számíthatunk, ezért egy beadványszerű dolgozat mellett döntöttünk, melyet a területi pártbizottságnak, a Kárpáti Igaz Szónak, az Ukrajnai Írók Szövetsége területi szervezetének, valamint a Kárpátontúli Ifjúságnak készültünk elküldeni. Egy hétig, de inkább kettőig ültünk rajta, s végül a szöveg egy 16 oldalas, sűrűn gépelt terjedelmes tanulmánnyá bővült. Talán mondanom se kell, hogy nem a mi szakmai védekezésünk, válaszunk igényelt ekkora terjedelmet, de azt mindenképpen hangsúlyozni kívántuk már az elején, hogy az *Elidegenedés?* egy szégyenteljes, a kárpátaljai magyarság ellenében is pusztító módon

ható kampányhadjárat része. A végleges változat elkészülte után aláírtuk, majd a további aláírásgyűjtéshez láttunk. Ez a tevékenység abban az időben nagy bűnnek számított, s jöttek is több felől a jó szándékú figyelmeztetések, hogy a KGB megfigyel bennünket. Ennek ellenére sikerült körülbelül 150-200 aláírást összegyűjtenünk, s a példányokat a megfelelő címekre eljuttatnunk. Magyarországi barátaink tájékoztatása végett nekik is küldtünk másolatokat, s a baráti posta csatornáin többen igyekeztek érdemben válaszolni. Ugyanakkor itthon elkezdődtek a kivizsgálások, s nekünk, diákoknak szülői jelenlét mellett kellett magyarázkodnunk és a feltett kérdésekre válaszolnunk a dékán előtt. Ott mindenáron azt firtatták, hogy ki, illetve kik voltak a Beadvány szervezői, szerzői, hol, kinek a lakásán fogalmazódott, kinek az írógépen sokszorosítottuk. Erre azonban felkészültünk, s a kérdésekre egységes válaszokat adtunk. Béni ekkor már nem volt köztünk. '71 novemberében katonai behívót kapott, s hamarosan Dnyeprodzerzsinszkben találta magát, ahol börtönörként szolgált jó egy éven át.

Az én sorsomat illetően az egyetem vezetői eldöntötték, hogy eltávolítanak a szovjet diákok soraiból, ám a közvélemény nyugtatása végett azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy nem tudtam megfelelni a tanulmányi követelményeknek, s ezt a helyzetet nem is volt olyan nehéz prezentálniuk. Hamarosan bevonultam hát magam is a szovjet hadseregbe, s Bénivel a tábori posta csatornáin tartottuk a kapcsolatot. Egy alkalommal kézírásában elküldte nekem Illyés Gyula Koszorú című versét, s be kell vallanom, jó ideig ez tartotta bennem a lelket. Barátságunk azonban 1974 nyaratól, leszerelésünket követően vált igazán komollyá, amikor Beregszászban naponta találkoztunk. Én vasgyári lózungfestő lettem, de neki többnyire csak fiktív munkahelyei voltak. Napjaink fiatalságunknak köszönhetően többnyire vidámsággal teltek, de a Barátomat belülről emésztette valami, amiről csak sejtettem, hogy a mi nagy, kollektív bánatunk lehet az.

„Apáink csak nevet, gögöt, /de hazát nem hagytak örökül. /Papjaink csak jótanácsot: /tanulj tótul, törökül”³ – fogalmazta meg már 1973-ban a kárpátaljai magyarság nagy sorstragédiáját.

A hatalom, akárcsak Kovács Vilmosból, belőle is ki akart csikarni egy bűnbánó cikket. *Egy évtized a háromból* címmel meg is írt egy anyagot, de azt kevésnek tartották, „bűneinek” jóval részletesebb változatát követelték tőle. S mivel a továbbírással nem sietett, megírták helyette az „elfogadható” változatot, csak alá kellett volna írnia. Erre már nem volt hajlandó, így aztán

³ S. Benedek András: Veszített csaták után. Régi Versek, Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 9. old.

az ő nyilvános bűnbánata elmaradt. Ennek ellenére, amikor a beregszászi Vörös Zászló főszerkesztője 1990. június 26-án a Kovács Vilmos kálváriájára emlékezik, neki is szentel egy súlyos bekezdést. „Hasonló szellemben volt kénytelen „átértékelni” addigi irodalmi munkásságát, önbírálatot gyakorolni S. Benedek András, aki ilyesmiket írt: „...a nagyszerű szovjet valóságunkat helyesen tükröző számos művem mellett olyanok is közlésre kerültek, amelyekben pesszimista hangot ütöttem meg, anélkül, hogy erre különösebb okom lett volna. Új formák után kutatva megfeledkeztem a szocialista realizmus egyik legfontosabb tételéről, a tartalom és a forma egységének szükségességéről, a tartalom elsődleges jelentőségéről.” A cikkíró Csanádi György tehát olyan írást idéz, amely meg sem jelent, ellenben '90-ben keze ügyébe kerülhetett ama bizonyos, mások által írt változat szövege, amelyet Barátom 1975-ben nem volt hajlandó aláírni. S ha így történt, ebből egyenesen következik, hogy Csanádinak lehetett némi köze ahhoz a bizonyos változathoz. Mondanom sem kell, Bénit nagyon felháborította ez a – talán nem is szándékos – hamisítás. Még melegében, egy röpiratban interpretálva az esetet, ezt a tanulságot szűrte le: „Igen csekély a reményem, hogy ez a mostani idézet(?) véletlen, a feledékenység, és az idővel összemosódó emlékképek aknája. Nevem másfél évtizedig nem íratott le Kárpátalján, s csak az utóbbi néhány hónapban mutatkoztak egy „spontán rehabilitáció” jelei. Úgy látszik, nem szabad hagyni, hogy bárki megőrizhesse írói-emberi becsületét, mert a példa veszélyes lehet. Pedig az éledező kárpátaljai magyar kultúra egyetlen igazi esélye az erkölcs, az etikus tartás lehet(ne)!”⁴

A barátom, mint köztudott, '76 tavaszán megházasodott, és áttelepült Budapestre. Ezt – rádió- és tévéinterjúkban vallott róla – személyes vereséggént élte meg. Ekkor írt, '76 című verse azonban minden magyarázatnál beszédesebb:

„Mint ocsúdó hajótörött, /állok magamra meredve, /kötésig zöld iszapban /a Pilis partjaira vetve. //Uram, én nem Jónás vagyok! /S bár gyarló szavakkal szóltam, /bűnben és kéretlenül /csak a Te szolgád voltam. //Más ez a Föld, s a Nép /más próféták szavát issza, /s kit elűztek Ninivéből, /vágynak a Cet gyomrába vissza.” (1979)⁵

Hogy miért is? A régi rendszer titkosszolgálatának emberei Budapesten is utolérték, s nyomatékosan megkérték, hogy Kárpátaljával ne foglalkoz-

⁴ S. Benedek András: Néhány gondolat... és ami mögötte van. Kézirat, VFL tulajdona

⁵ S. Benedek András: '76. Régi versek, Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 15. old.

zon. Idős szülei éppen áttelepülőben voltak ekkortájt, s az ő érdekükben erre ígéretet is tett, ám a rendszerváltozást követően mégiscsak írni kezdett. Esszé- és tanulmánykötetei: (A tettenérhető történelem. Intermix Kiadó, Budapest-Ungvár, 1993.; Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Kiadó, Budapest, 1994.; A megmaradás esélyei. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, 1996.; Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, 2001.) sorra jelentek meg, de napvilágot látnak 1995-ben Régi versek címmel a '70-es években írott költeményei is, s majd 2006-ban, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadásában Itthonalantul címmel napvilágot lát költészetének szinte teljes anyaga. Ez utóbbi fülszövege megkísérli felmutatni e korán félbeszakadt munkásság lényegét: „*Kit elűztek Ninivéből, /vágyik a Cet gyomrába vissza.*” – *mondogatja gyakori lázámaiban, de az éber öntudat állapotában is csak Kárpátaljáért dobog a szíve. A művelődés-történet tudósaként – leginkább mégis azt mondanám: a szülőföld-tudomány polihistoraként – több fontos műben tárta fel kultúránk azon falmaradványait, melyekre nemzetiségi jövőnk emeletei épülhetnek, de a versről, az igazmondás jelbeszédéről képtelen lemondani. Régebbi és új versei nagy közösségi skizofréniánk hologramjai, melyekhez bárhonnán közelítünk, így is, úgy is egy régi kérdés sebe vérzik át a pólyán: mit rontottunk el a Kárpát-medencében az utóbbi 150 év alatt?*”⁶

S ha bármit elrontottunk, miért nem okulunk belőle, miért halmozunk hibát hibára azóta is? 1995-ben már súlyos betegségével viaskodó Barátom a Barbárok című rövid versciklusában, még mit sem sejtve a harmadik évezred nagy társadalmi-politikai rákfenéiről, olyan nemzetföltő látomásokat villant fel, melyektől ma is görcsöt kap a lelkünk: „*A vasfüggönyt centire eladtuk, / az ország kapuit kitárta, / lakója mind főhajtvá hallgat / új hódítókra várva... // Itt már nem épül katedrális, / Róma nem küld koronát. / Lejárt az ezer éves bérlet, / visszaigénylik Pannóniát.*”⁷ De hátrább az agarakkal, Barátom! – mondtam már a vers megírását követően. – Ebben már ne legyen igazad, hisz a nemzet egyelőre még az elszakított területeken is jelen van. S hogy így maradjon, hogy legyen csipetnyi esélyünk a jövőre, Kárpátalján 2002-ben újraindítottuk az Együtt-et, régi nagy álmodat, s alapító főszerkesztőként az impresszumban a Te nevedet tüntettük fel. Helyeslőleg bólintottál, de egyben óvatosságra és fegyelemre intettél. „*A Szovjetunió összeomlását*

⁶ Vári Fábán László: Fülszöveg S. Benedek András Itthonalantul c. kötetéhez. KMKSZ Kiadó, Ungvár, 2006.

⁷ S. Benedek András: Barbárok. In: Itthonalantul, 41. old.

követő lelkesedés ma már végképp elparáztlott. Maradt a hirtelen áradás után visszamaradt iszap, ami termő talaj lehet ugyan, de önmagában nem érték. Ma már gyászindulók zengnek a kultúra egykori élharcosai, és temetik a kárpátaljai magyar irodalmat. Valóban, ha az irodalmat csupán szépirodalomként fogjuk fel, négy-öt elfogadható teljesítményen kívül nincs mivel dicsekednünk. Ha azonban az irodalmat a humán tudományok teljességének spektrumában képzeljük el, van esélyünk. De csak Együtt, együtt.”⁸

Azt figyelemmel követed-e, Barátom, hogy az Együtt néhány hónap múlva betölti 20. életévét? Elérte a felnőttkort, ami kis hazánkban ez idáig egyetlen lapnak sem adatott meg. Az öröm mellett közös fájdalomunk, hogy tizenkét éve Te már csak lélekben lehetsz velünk. De jó ez így is, ebben a spirituális együttlétben, csak így maradjon még sokáig.

⁸ S. Benedek András: Együtt. Újra Együtt?! Együtt, 2002. 1.szám, 3. o.